

Valokuva
Pertti Virtaranta.
SKS,
Kansanrunousarkisto.

ROBERT PAUL AUSTERLITZ 1923–1994 IN MEMORIAM

»Jotain sanomatta, laulamatta jäi
kun jo ilta yöksi muuttui.»

Mika Waltari Satakielelle

Robert Austerlitz, kansainvälisesti arvostettu kielten ja kulttuurien tutkija, kielitieteen ja uralistiikan professori emeritus, kuoli 9. syyskuuta 1994 New Yorkissa. Meiltä monelta jäi paljon sanomatta, kysymättä, moni keskustelu kesken.

Robert Austerlitzin yleisen kielitieteen ja uralistiikan professuuri oli Columbian yliopistossa New Yorkissa, mutta hänen tieteellinen työnsä ja kontaktinsa ulottuivat moniin maailman kolkkiin. Professorinvi-

rastaan hän jäi eläkkeelle vuoden 1993 lopussa. Suomessa hänet ehkä tunnettiin parhaiten uralilaisten, näistä myös suomen, ja paleosiperialaisten kielten ja kulttuurien tutkijana sekä epäsovinnaisena kosmopoliittina, joka oli kiinnostunut monenlaisista ihmisistä, joita hänellä oli tapana puhutella näiden omalla kielellä. Huomaavainen »omalla kielellä puhuttelu» heijastuu myös hänen juhlakirjoihin laatimiensa artikkelien aiheista ja lähestymistavasta.

Robert Austerlitzilla oli monia yhteyksiä Suomeen: hän opiskeli Helsingin yliopistossa vuosina 1951–53 ja avioitui v. 1953 Sylvi Nevanlinnan (k. 1981) kanssa.

▷

Hänellä oli laaja sosiaalinen verkosto Suomessa, niin henkilökohtainen kuin tieteellinenkin, niin kuin muissakin hänelle tutuissa maissa. Hän oli mm. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Kalevalaseuran ja Suomen tiedeakatemian jäsen sekä Suomalais-ugrilaisen seuran kunniajäsen. Hän osallistui kaikkiin fennougristikongresseihin ja oli vierailavana professorina Helsingin yliopistossa syksyllä 1986. Hän edisti suomen kielen tutkimusta ja opetusta Yhdysvalloissa ja muuallakin sekä kannatti UKANin toimintaa lämpimästi. Tunnustukseksi työstään suomalaisen kulttuurin hyväksi hän sai v. 1969 Suomen Leijonan ensimmäisen luokan ritarimerkin. Hän oli myös monien muiden tieteellisten seurojen jäsen, kuten Unkarin tiedeakatemian, Linguistic Soc. Paris'n, ja toimi monissa luottamustehtävissä, mm. Linguistic Society of American presidenttinä 1990 ja American Oriental Societyn presidenttinä 1981–82. Vuonna 1991 hänet valittiin Amerikan tiede- ja taideakatemian jäseneksi; v. 1972–73 hän oli ns. Senior Fellow National Endowment for the Humanities -jaostossa. Toukokuussa 1994 hänelle myönnettiin Columbian yliopistossa School of General Studies -jaoston Margaret Bancroft Award for Distinguished Retiring Faculty, ja kahta viikkoa myöhemmin hänet vihittiin kunniatohtoriksi Helsingin yliopiston Filosofisen tiedekunnan promootiossa. Sen jälkeen hän ehti käydä sanomassa hyvästit lapsuuden koulu- ja kaupungilleen Brasoville, ennen kuin palasi kotiinsa New Yorkiin. Hän sairasti syöpää viime vuosien aikana, mutta jatkoi opetus- ja tutkimustyötään sinnikkäästi miltei loppuun asti.

Robert Austerlitzin mittava ja tuottelias elämänkaari, joka alkoi monikielisessä ja monikulttuurisessa lapsuudenympäristössä Romaniassa, ulottui eri puolille maailmaa vaiheikkaan elämän ja tutkimuksen myötä. Giliakin tutkimus kuului jo hänen

varhaisimpiin julkaisuihinsa, ja juuri giliakin tutkimukseen hän keskittyi viimeisinä vuosinaan. Austerlitzin tutkimustulosten julkaisemisprosessi on vielä meneillään. Lähivuosina toimitettavista postuumista julkaisuhankkeista mainittakoon mm. Finnish Reference Grammar, joka on ollut saatavissa Bell and Howell -mikrofilmilaitoksena. Sen painettuna julkaisemista Ingrid Schellbach-Kopra toivoi Robert Austerlitzin 60-vuotispäivän johdosta kirjoittamaansa katsauksessa (Virittäjä 87 s. 529–532); Virittäjän nykyisiä lukijoita kehoitetaan tutustumaan tähän Austerlitzin tuotannon hienosyiseen analyysiin. Hänen vuosina 1959–64 laatimaansa Finnish Reference Grammar -teokseen niveltävät monet hänen suomen kieltä käsittelevät varhaiset ja myöhemmät kielitieteelliset julkaisunsa, jotka valottavat hänen tutkimuksensa eri puolia. Sen toimittaminen on jo aloitettu, ja julkaisemisesta on keskusteltu suomalaisen kustantajan kanssa.

Robert Austerlitz sai lapsuudessaan monikielisen ja monikulttuurisen ympäristönsä virikkeitä. Hän syntyi Bukarestissa 13. joulukuuta 1923; hänen isänsä oli Itävallan ja äitinsä Yhdysvaltain kansalainen. Lapsena hän oppi saksaa (kolmea eri kieli- muotoa: itävaltalaisista, berliiniläistä ja siebenburgeniläistä) sekä romaniaa ja unkaria. Hän asui kaupungissa ja maalla, tutustui monenlaisiin ihmisiin. Hän kävi Brasovissa saksalaista ja romanialaista koulua, kunnes siirtyi Yhdysvaltoihin v. 1938. New Yorkissa hän kävi Peter Styvesant -lukiota, jossa musiikki ja kielet olivat hänelle tärkeimpiä. Hän aloitti opintonsa New School of Social Research -yliopistossa pääaineenaan filosofia. Samaan aikaan hän alkoi myös opiskella kielitiedettä Columbian yliopistossa ja valmistui kummastakin (B.A. ja M.A.) v. 1950. Hänen ajatteluunsa vaikuttivat opiskelun varhaisessa vaiheessa ratkaisevasti mm. Elliot Dobbie, André Martinet,

Roman Jakobson ja János Lotz. Filosofian tohtoriksi hän valmistui Columbiasta v. 1955. Välillä hän palveli sotavuosina Yhdysvaltain armeijassa, oli mukana Normandian maihinnousun toisessa vaiheessa ja sen jälkeen sotavankina Saksassa.

Robert Austerlitzille tutkimus ei ollut vain älyllistä, vaan myös esteettistä toimintaa. Hänen laaja ja monipuolinen tieteellinen tutkimuksensa kohdistui kieleen ja sen eri ulottuvuuksiin ihmismielen monisärmäisen todellisuuden ilmaisijana. Vaikka hänen mielenkiintonsa ja julkaisujensa painopiste oli ehkä uralilaisissa ja paleosiperialaisissa kielissä, tutki hän myös muita kieliä ja kulttuureja ja hallitsi kaikki tutkimansa kielet. Metriikka, fonetiikka, sisäinen rekonstruktio, muoto-opin ja sanaston sekä kieli- ja kulttuurikontaktien kysymykset ja laajat kielitypologiset kysymykset kuuluivat hänen tutkimukseensa. Tutkiesaan kieltä ja kieliä, kansanrunoutta ja kulttuurin eri ilmenemismuotoja hän tukeutui myös musiikillisiin ja visuaalisiin lahjoihinsa. Opettaessaan ja esittäessään tutkimustuloksiaan hän kiteytti ne graafisin keinoin abstrakteiksi kuvioiksi. Hänen tehokkuutensa opettajana perustuikin monimuotoisiin ilmaisukeinoihin, joiden ikonisuus tai auditiivinen havainnollisuus edisti asiain ymmärtämistä ja joiden pelkistyneisyys vaati opetettavilta keskittymis- ja eläytymiskykyä sekä nopeaa omaksumistahtia. Giliakin kenttätyön alkutaipaleella piirtämistaidosta oli hänelle ratkaisevaa apua työssään kielenoppaan kanssa yhteisen kielen puuttuessa. Kuvat olivat hänelle myös jatkuvasti oma, henkilökohtainen ilmaisukeino: monilla hänen ystävillään on tallella piirroksia, joita hän ojensi tai lähetti joulutervehdyksenä. Näistä viimeisen joulun kuva esittää kettua. Austerlitzille tutkijan ja opettajan tehtävät kuuluivat luonnollisesti yhteen; hän piti elävää kosketusta opiskelijoihin ja monenlaisiin ihmisiin tutkimuk-

sen ja elämän elintärkeänä virikkeenä ja arvosti opiskelijoiden kysymyksiä. Opiskelijat, jotka osallistuivat uralistiikan seminaareihin tai kielitieteen eri kursseille (mm. fonetiikka, areaalinen typologia, kielitieteen historia, paleosiperialaiset kielet, kielitiede kirjallisuuden palveluksessa), saivat haasteellista huomiota osakseen; keskustelut toimivat tärkeinä virikkeinä. Kun edessä oli vuoden 1985 fennougristikongressi Syktyvkarissa, Robert Austerlitz teki selväksi uralistiikan opiskelijoille, että Komin maalle mentäessä olisi huomaavaisinta, jos kaikki oppisivat komia edes kohtuullisesti ja että siellä pidettävät esitelmät käsitelisivät komin kieleen tai kulttuuriin liittyviä aiheita. Viikottaisessa komin seminaarissa valmistauduttiinkin, myös ne opiskelijat, jotka eivät olleet riittävän pitkälle edistyneitä lähteäkseen, fennougristikongressiin. Yhdysvaltain kymmenestä Syktyvkarin kongressin osanottajasta oli neljä Columbiasta.

Columbiassa Austerlitzin maanantai-iltapäivän vastaanottotunnin aikana toimiston ovi oli avoinna kaikille, olivat he sitten kollegoja, kaukaisia vieraita, opiskelijoita, kouluikäisiä nuoria tai muita jostakin yhteisestä asiasta kiinnostuneita. Yhteiskunnan hierarkiat ja ihmisten ja asiain karsinointi oli hänelle vierasta; hän oli kiinnostunut keskustelemaan kenen kanssa tahansa, jos tämä vakavasti välitti asiastaan. Hän oli valmis kyseenalaistamaan vanhat totuudet, mutta samalla hän kunnioitti edellisten sukupolvien työtä. Hän haastoi opiskelijoita ajattelemaan omilla aivoillaan, luottamaan omiin arviointeihinsa sekä lukemaan aiempaa tutkimusta kunnioittavasti ja kriittisesti. Hän pystyi tunnistamaan todellisia lahjakkuuksia, hyvinkin monenlaisia, ja kannustamaan heitä eteenpäin. Monelta entiseltä opiskelijalta onkin kuultu hänen kuolemansa jälkeen repliikki »He changed my life». Kukin näistä opiskelijoista tekee työ-

tään ehkä aivan eri saralla, eri kielten ja kulttuurien äärellä, erilaisiin menetelmiin tukeutuen. Hänen Columbiassa ohjaamansa työt käsittelivät mm. suomea, viroa, unkaria, komia, selkupia, jiddishiä, menominia. Niissä voi sanoa käytetyn mm. morfo-nemiikan, morfologian, fonologian, fonetiikan, sisäisen rekonstruktion, semantiikan ja sosiolingvistiikan keinoja, vaikkakaan Robert Austerlitz ei itse allekirjoittanut sellaista kategoriointia. Yhdysvaltalaisen yliopistotavan mukaan kunkin tohtorinväitöskirjan tarkastaa viisi professoria; väitöstilaisuus pidetään näiden viiden ja tohtorinkandidaatin kesken. Eri alojen laaja tuntemus vei hänet moniin väitöskirjatutkimuksiin Columbiassa: hänet kutsuttiin mukaan tarkastajaksi kielitieteen, antropologian, historian, musiikin, kirjallisuuden sekä monien eri kielten väitöksiin. Hänellä ei ollut tapana kieltäytyä näistä tehtävistä. Hän toimi myös epävirallisesti useiden opiskelijoiden ohjaajana kiinan, turkin, japanin ja muiden kielten tutkimuksissa. Jos häntä pyydettiin puhujaksi ei-akateemiseen ympäristöön, vaikkapa suomalaisen tai virolaisen järjestön tilaisuuksiin, senkin hän teki mielellään. Hänen laaja sosiaalinen verkostonsa yliopistojen sisä- ja ulkopuolella heijastui Columbian yliopistossa keväällä 1994 järjestetyssä eläkkeellelähtöjuhlassa, johon saapui ystäviä, tuttavuuksia, kollegoja ja entisiä opiskelijoita läheltä ja kaukaa. Kutakin hän tervehti yhteisten kokemusten pohjalta.

Ehkä erikoisesti matkoillaan Robert Austerlitz loi ympärilleen huolettoman kulkurin kuvan. Kuvia kumartelemattoman boheemin hahmoon yhdistyi rautainen työntähti, loputon utteruus ja syvä innostus työhön. Samaa hän oleti kaikilta muiltakin, joiden kanssa oli tekemisissä. Jos joskus tuntui siltä, että joku opiskelija ei ollutkaan asiastaan vakavasti kiinnostunut, vaan opiskeli ulkoisista syistä, hänen oli vaikea ymmärtää sitä.

Robert Austerlitzin tapa kohdistaa huomionsa samanaikaisesti ainakin kahteen asiaan alkoi jo varhain: ensin monikielisesä ja monikulttuurisessa lapsuudenympäristössä, sitten opiskellessaan filosofiaa New School of Social Research -yliopistossa hän aloitti myös kielitieteen opintonsa Columbian yliopistossa. Suomeen ja Helsingin yliopistoon hän lähti v. 1951 János Lotzin ja Roman Jakobsonin innoittamana jäljittämään M. A. Castrénin ketin ja samojedinin tutkimusta ja päätyi opiskelemaan uralilaisia kieliä Helsingin yliopistossa. Helsinkiin tullessaan hän osasi jo jonkin verran ruotsia, mutta varsin vähän suomea. Kumpakin hän oppi pian. Tulevan vaimonsa Sylvi Nevanlinnan kanssa hän puhui ensin ranskaa, myöhemmin aina suomea. Lähettäessään hakemuksensa Ford-säätiölle opiskelukseen Suomessa länsisiperialaisia kieliä ja Japanissa itäsiperialaisia kieliä hän ilmoitti haluavansa jättää muiden itäsiperialaisten kielten opiskelun, jos giliakin tutkiminen suinkin olisi mahdollista. Japanin, mantsun ja korean opinnot Tokion yliopistossa jäivätkin sivuun ja giliak voitti, kuten Helsingin yliopistossa uralistiikka syrjäytti ketin. Palattuaan Columbian yliopistoon Japanin kenttätyömatkojen jälkeen Austerlitz kirjoitti väitöskirjansa obinugrialaisten kielten metriikasta. Giliakin tutkimustuloksia ilmestyi muissa julkaisuissa jo 1950-luvulla, ja giliakin aineistonsa hän keskittyi jälleen viimeisinä vuosinaan. Juuri giliakin alalta postuumit julkaisut tulevatkin olemaankin varsin mittavia.

Robert Austerlitzille kieli oli ensisijaisesti osa kulttuuria ja sen ilmaisukeinoja; hän otti kulttuuriyhteydet huomioon tutkimuksessaan. Joskus kulttuuriyhteydet ovat etusijalla, kuten artikkelissa »A Finnish folk poem, its Yakut translation, Goethe, and other personalities» (Journal of Turkish Studies, Vol 8, 1984, Harvard University). Siinä Austerlitz suo lukijoilleen »Kun mun

tuttuni tulisi» -kansanrunon suomenkielisen ja v. 1851 julkaistun jakutinkielisen version kielen ja metriikan analyysit sekä niiden väliltä muunkielisiä käännöksiä, Goethen runon »Finnisches Lied» ja huikean kulttuurimatkan Euroopan historian halki. Hänellä oli tapana julkaista tukimustuloksiaan suppeassa muodossa, aikakauskirjoissa erityisille yleisöille osoitettuina, eräänlaisina puheenvuoroina, joihin hän toivoi vastakautta. Hänellä oli malttia odottaa; hän sanoi olevansa enemmänkin vuosituhansien mies eikä ollut huolissaan siitä, mitä kullakin vuosikymmenellä tapahtui.

Robert Austerlitzin elämäntyöstä ei ole helppo kirjoittaa, koska tietää, ettei pysty tekemään sille oikeutta, että kuvasta ei tule riittävän moniulotteista. Sitä ei voi luonnehtia tyhjentävästi; on siis vain annettava useiden eri yritysten kertyä ja toivoa, että niistä yhteensä välittyy kuva nerokkaasta, monisäikeisestä ihmisestä, hänen työstään ja vaikutuksestaan ympäröivään maailmaan. Vuosien mittaan Robert Austerlitz kirjoitti useiden arvostamiensa kollegojen ja ystävien muistokirjoituksia maailman eri puolilla ilmestyneisiin aikakausjulkaisuihin. Ne ovat ehkä hänen henkilökohtaisinta proosaansa. Niistä heijastuu hänen kykynsä kiteyttää elämän ja työn ydin, hänen oma arvostuksensa kunkin edesmenneen elämänsä ja elämäntyö-

tä kohtaan sekä edesmenneen merkitys ja menetyksen suuruus, kuten hänen muistotuloksissaan Mikko Korhosen ja Uriel Weinsreichin kuoltua. Vuonna 1989 kirjoittamassaan F. K. Li'n, Pohjois-Amerikan ja Etelä- ja Kaakkois-Aasian kielten tutkijan muistokirjoituksessa Austerlitz sanoi:

»If a scholar's ultimate reward is to have served as a link in the transmission and refinement of our understanding of what surrounds us, then Li's life was multiply blessed.»

»Jos tutkijan korkein kiitos on siinä, että hän on voinut toimia yhdistävänä renkaana meitä ympäröivän todellisuuden ymmärtämisen välittäjänä ja kehittäjänä, silloin Li'n elämä oli moninkertaisesti siunattua.»

Samaa voi sanoa Robert Austerlitzin elämäntyöstä. ■

AILI FLINT
Columbia University,
Department of Germanic languages,
Program in Finnish,
412 Hamilton Hall,
New York, N.Y. 10027
Sähköposti: *af15@columbia.edu*